

BOSHLANG'ICH SINFLARDA AXLOQIY MAVZUDAGI SUHBATLARNI O'TKAZISH: MUMMOLAR, IZLANISHLAR VA YECHIMLAR

Hamroyev Sh.E.

pedagogika fanlari nomzodi,

Shahrisabz davlat pedagogika instituti kafedra mudiri

Tayanch so'zlar: tarbiyaviy ishlar, axloqiy mavzudagi suhbat, boshlang'ich ta'lim, o'qituvchi.

Ключевые слова: воспитательная работа, нравственная дискуссия, начальное образование, учитель.

Key words: educational work, moral discussion, primary education, teacher.

Kirish. O'quvchilarning ma'naviy-axloqiy fazilatlarini rivojlantirishning samarali shakl va usullarini ishlab chiqish juda muhim. Bu haqida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. M. Mirziyoev "Yangi O'zbekiston-taraqqiyot strategiyasi" asarida: "Dunyo shiddat bilan o'zgarib, barqarorlik va xalqlarining mustahkam rivojlanishiga rahna soladigan turli yangi va xavflilar payoda bo'layotgan bugungi kunda ma'naviyat va ma'rifatga, aholi barcha qatlamlarining axloqiy tarbiyasiga e'tibor qaratish har qachongidan ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. Negaki, mamlakatimizdagi mavjud uzluksiz ta'lim tizimi aholining beshdan bir qismini qamrab olgan. Ushbu tizim qamrab olgan bolalar va o'smirlardan tashqari, sholining katta qismi orasida ma'naviy-ma'rifiy tarbiya ishlarining tizimli yo'lga qo'yilishi va bu borada yuksak samaradorlikka erishish o'tkir zaruratga aylanmoqda"-deb yozgan edi.[1:273]. Bu vazifalarni muvafaqqiyatli bajarish uchun shubhasiz, xalqimizning bir necha asrlarga borib taqaluvchi urf-odat, an'ana va qadriyatlari hamda pedagogik merosidan, umumbashariyat tafakkur xazinasiga katta hissa ko'shgan ma'rifatparvarlarimizning axloqiy asarlaridan ijodiy foydalanish juda muhimdir. Zero, sinfdan tashqari vaqtda o'quvchilar bilan olib boriladigan

ishlar keng tarbiyaviy imkoniyatga ega bo'lib, so'z bilan ish birligini, axloqiy tushunchalarining xulqiy ko'nikma, odat, malakalarga aylanishini ta'minlaydi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. O'quvchilarning ma'naviy-axloqiy jihatdan kamol topishi, boshlang'ich ta'lim amaliyotida sinfdan va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlarni tashkil qilish mummosi bilan M.Q. Bozorova kichik yoshdagi maktab o'quvchilarida do'stlik, o'rtoqlik hissini tarbiyalashda xalq an'analaridan foydalanish muammosini o'rgangan, u o'z ishida o'zbek xalq ertaklarini vosita qilib olgan [2] bo'lsa, O. Musurmonova "Yuqori sinf o'quvchilari ma'naviy madaniyatini shakllantirishning pedagogik asoslari asosida)" mavzusida pedagogika fanlari nomzodi ilmiy darajasini olish uchun dissertatsiya himoya qilgan[4]. "Odobnoma" darsligi orqali yuqori sinf o'quvchilarini axloqiy madaniyatini shakllantirish muammosi bo'yicha T. Qurbanov ilmiy tadqiqot ishini olib brogan[3]. Tlyabova N.U. esa, maktabgacha katta yoshdagi bolalarda insonparvarlik his-tuyg'ularini shakllantirish [8], shuningdek, Usmonov S. boshlang'ich sinflarda ma'naviy-ma'rifiy ishlarni tashkil etishning pedagogik asoslari mavzusida dissertatsiya himoya qilganlar [9]. Sarsenbayeva R. M., Mavlonova R. A., Rahmonqulova N., Normurodova B., Matnazarova K. "Tarbiyaviy ishlar metodikasi" fani bo'yicha o'quv qo'llanma[5] va darslik[6] nashr qildilar[7]. Hamroyev Sh. E. "Sinfdan va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlarni tashkil etish" mavzusida monografiya chop ettirgan.[10]

Nazariy asos. O'quvchilarning ma'naviy-axloqiy jihatdan kamol topib borishida, shubhasiz, sinfdan tashqari tarbiyaviy ishlar jarayoni muhimdir. O'quvchilarni axloqiy tarbiyalashda, ularning ongiga, shuuriga ta'sir ko'rsatishda sinfdan va maktabdan tashqari ishlar katta ahamiyatga molik, bu ishni muvaffaqiyatli hal qilishda, albatta, o'qituvchilardan chuqur bilim, izlanish, fidoyilik talab qilinadi. Eng avvalo o'qituvchilar, jumladan boshlang'ich sinf o'qituvchilari, sinfdan tashqari tarbiyaviy ishlar o'tkazish metodikasini chuqur bilishlari juda muhimdir. Biz tajriba-sinov ishlarini tashkil etish jarayonida bir qator sinfdan tashqari tadbirlarni amalga oshirdik, unda yangi usul maktabi tarafdorlarining darsliklaridagi axloqiy tarbiyaga doir matnlarni asos qilib oldik. Boshlang'ich ta'lim amaliyotida sinfdan va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlarni quyidagi shakl-usullarda o'tkazish maqsadga muvofiq:

- axloqiy mavzudagi suhbatlar;
- kitoblar ko'rgazmasi;
- adabiy ertaliklar;
- kitobxonlik konferensiyalari;
- qiziqarli savol-javob o'yinlari (viktorinalar).

Boshlang'ich sinf o'qituvchisi bilimdon, odob-axloqli, o'z kasbining fidoyisi bo'lishi zarur. O'qituvchi sinfdan tashqari o'tkaziladigan axloqiy mavzudagi suhbatlarga alohida e'tibor berishi kerak. Zero, sinfdan tashqari o'tkaziladigan ishlar jarayoni muhim bo'lib, o'quvchilarni axloqiy tarbiyalashda yetakchi ahamiyatga ega. Bizning kuzatishlarimiz, ilmiy-tajriba ishlarimizning ko'rsatishicha, boshlang'ich sinflarda axloqiy mavzudagi suhbatlar o'tkazishning ahvolini qoniqarli holda deb bo'lmaydi. Bunga asosiy sabablar:

a) aksariyat maktablarning boshlang'ich sinflarida sinfdan va maktabdan tashqari ishlar jarayonida yangi usul maktabi tarafdorlarining merosiga doir axloqiy mavzudagi suhbatlar deyarli o'tkazilmaydi;

b) juda kam maktablarda sinfdan tashqari ishlar jarayonida axloqiy mavzudagi suhbatlar o'tkazib turilsada, bunda xato va kamchiliklarga yo'l qo'yilmoqda. Xususan:

– ko'plab o'qituvchilar axloqiy mavzuda suhbatlar o'tkazish metodikasini bilmaydilar, shu sababli ko'zlangan maqsadga erisha olmayptilar;

– axloqiy mavzudagi suhbatlar har oyda, ba'zan har ikki oyda bir marta nomigagina, yoxud turli xil sabablar bahonasida o'tkaziladigan hollar ko'p uchraydi;

– bunday suhbatlar ko'pincha quruq nasihatbozlikka aylanib ketmoqda va o'quvchilar shuuriga deyarli ta'sir ko'rsata olmayapti;

– bunday suhbatlarda xalqimizning ma'naviy-axloqiy mavzudagi boy pedagogik merosidan juda kam foydalanilayotir;

v) o'qituvchilar uchun axloqiy mavzuda suhbatlar o'tkazish bo'yicha metodik qo'lanma va tavsiyanomalar deyarli yo'q, borlari ham eskirib o'z ahamiyatini yo'qotib qolganligini ta'kidlash joiz.

Axloqiy mavzudagi suhbatlar asosan ikki xil ko'rinishda-yakka va guruh tartibida o'tkazilib, bunda boshlang'ich sinf o'qituvchisi quyidagilarga alohida e'tibor bermog'i lozim:

– har bir boshlang'ich sinf o'qituvchisi o'quvchilar bilan o'tkaziladigan axloqiy mavzudagi suhbat mavzularini o'quv yili boshidayoq tanlab olishi va maktab pedagogik kengashi, sho'ba yig'ilishlarida muhokamadan o'tkazib, boshlang'ich sinflar ishlari bo'yicha direktor o'rinbosari tasdig'idan o'tkazishi;

– sinfdan tashqari o'tkaziladigan axloqiy mavzudagi suhbatlar qat'iy reja va aniq maqsad asosida bo'lishi;

– bunday suhbatlar uchun alohida daftar tutilishi va o'tkaziladigan suhbatlar unga tushirib borilishi;

- axloqiy mavzudagi har bir suhbatda ko‘rgazmali qurollardan foydalanilishi, axloqiy tarbiyaga doir asarlardan namunalar keltirilishi;
- axloqiy mavzudagi suhbatlarni ko‘proq noan’anaviy tarzda o‘tish va bunda munozarali, qiziqarli va erkin bo‘lishga e’tibor berish;
- axloqiy mavzudagi suhbatlarning davom qilish vaqti aniq bo‘lishi kerak. Bizningcha boshlang‘ich sinflarda yakka tartibda 12-15 daqida; guruh tartibida 25-30 daqqa bo‘lishi lozim;
- har bir boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi suhbatdoshining yoshi, bilim darajasi, xulq-atvori, odob-axloqi kabilarni alohida e’tiborga olishi;
- odatda axloqiy mavzudagi suhbatlar o‘quvchilarning xohish-istaklarini o‘zida ifodalashi, ular uchun bu suhbatlar dolzarb ahamiyat kasb etishini tushuna bilishlari;
- har bir axloqiy suhbat avvalgi mavzuni davomi va to‘ldiruvchisi bo‘lishi, o‘zaro aloqador bo‘lishi, osondan-qiyinga, oddiydan-murakkabga qoidalarga alohida e’tibor berish.

Boshlang‘ich sinflarda o‘tkaziladigan axloqiy mavzudagi suhbatlarning shakllari turli xil ko‘rinishda bo‘lishi mumkin:

- axloqiy mavzudagi kitoblar tavsiyasiga bag‘ishlangan suhbatlar;
- o‘quvchilarning ijobiy yoki salbiy xulq-atvori, hatti-harakatlariga bag‘ishlangan suhbatlar;
- turli xil tadbir va bayramlarga bag‘ishlangan axloqiy mavzudagi suhbatlar;
- buyuk allomalar, qahramonlarning hayoti, faoliyati va fazilatlariga bag‘ishlangan suhbatlar

Tahlil va natijalar. Tajriba-sinov ishlari Qashqadaryo viloyati Qarshi shahridagi 7-; Nishon tumanidagi 3-; Kasbi tumanidagi 32-; Mirishkor tumanidagi 1-; 2-; 6- umumiy o‘rta ta’lim maktablarida o‘rganish maqsadida o‘quvchilarga og‘zaki-yozma ravishda savollar berildi.

Qashqadaryo viloyati Nishon tumanidagi 3-umumiy o‘rta ta’lim maktabidagi 4 “a” sinf o‘quvchilari bilan o‘tkazilgan “Rostgo‘y bola” nomli mavzuda o‘tkazilgan suhbatning reja-sxemasi:

- Mavzu: Rostgo‘y bola.
- Maqsad: a) o‘quvchilarga rostgo‘ylik haqida bilim berish;
- B) rostgo‘ylik-insonga xos eng yaxshi fazilat ekanligini tushuntirish;
- V) o‘quvchilarni rostgo‘ylikka, to‘g‘ri so‘zlashga odatlantirish.
- Mashg‘ulotning jihozlanishi:

- A) axloqiy tarbiyaga doir asarlar: Munavvarqori Abdurashidxonovning “Adibi soniy” darsligi, Abdulla Avloniyning “Turkiy guliston yohud axloq” asari;
- B) o‘quv texnika vositalari: Ukraina-5 kinoapparati, magnitofon;
- V) plakatlar: Munavvarqori Abdurashidxonov va Abdulla Avloniyning rasmlari;
- G) didaktik materiallar: “Egri va To‘g‘ri” diafilmi;
- I-mashg‘ulotning borishi: O‘quvchida mavjud bilimlarni egallash va mustahkamlash uchun savollar:
 - Vatan va vatanparvarlik haqida gapirib bering?
 - Vatanni sevmoqlik deganda nimani tushunasiz?
 - Siz nima uchun O‘zbekistonni sevasiz?
 - Vatan xoini deganda nimani tushunasiz?
 - Vatan haqida she‘r aytib bering.
- II. Yangi suhbat mavzusi bayoni:
 - rostgo‘ylik fazilatining mazmun, mohiyati va tavsifini tushuntirib berish;
 - rostgo‘ylik, to‘g‘ri so‘zlash hamda yolg‘on so‘zlash tushunchalarining o‘zaro farqini Munavvarqori Abdurashidxonovning “Adibi soniy” darsligidagi “Sodiq ila Orif” va Abdulla Avloniyning “Haqqoniyat” hikoyatlari orqali tushuntirib, bu masalada o‘quvchilar bilan fikr almashish;
 - o‘quvchilardan rostgo‘ylik haqidagi she‘r, hikoya, hikmatli so‘zlar va Hadis namunalarini so‘rash va muhokama qilish;

Xulosa va takliflar. Axloqiy mavzudagi suhbatlar sinfdan va maktabdan tashqari o‘tkaziladigan tarbiyaviy ishlar jarayonida o‘quvchilarni axloqiy tarbiyalashda bir qator afzalliklarga ega. Tajriba ishimizning ko‘rsatishicha, bular asosan quyidagilardan iborat:

- bunday suhbatlar orqali o‘qituvchilar o‘quvchilar qalbiga yo‘l topa oladilar. O‘qituvchilar bilan o‘quvchilar o‘rtasida o‘zaro yaqinlik, keyinroq esa hattoki, sirdosh bo‘lish hollari uchraydi;
- boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari har bir o‘quvchining individual xususiyatlari-fe‘l-atvori, xohish-istak, mayllari, xulqi va odobini o‘rganishlari, ba‘zi hollarda esa xulqida paydo bo‘ladigan salbiy holatlarni bartaraf qilishda axloqiy mavzudagi suhbatlar yetakchi rol o‘ynaydi;
- o‘qituvchilar uchun bunday suhbatlar o‘quvchilarning axloqiy tarbiyasiga ta’sir o‘tkazishning muhim shakli bo‘lib, shubhasiz o‘zining ijobiy natijasini beradi.

Takliflar. Boshlang‘ich sinflarda yangi usul maktabi tarafdorlarining pedagogik merosi bo‘yicha quyidagi suhbat mavzularini tanlash va o‘tkazish mumkin:

birinchi sinfda: “Yaxshi xulqli bola”, “Yolg‘onchilik-eng yomon fazilat”, “Do‘stlik-ulug‘ fazilat”, “Ochko‘zlik”, “Vatanimiz”.

ikkinchi sinfda: “Yomon va yaxshi bola”, “Sabr”, “Rostgo‘ylik-eng ulug‘ fazilat”, “Munislik”, “Vatanimiz ramzlari”.

uchinchi sinfda: “Yolg‘onchi bola”, “Tarbiyali bola”, “Do‘st har xil bo‘lur”, “Nafs”, “Mustaqil O‘zbekiston”.

to‘rtinchi sinfda: “Tarbiyali va tarbiyatsiz bolalar”, “Yolg‘onchi cho‘pon”, “Sabrning tagi rohat”, “Rostgo‘y bola”, “Vatanni sevmoq-iymondandur”.

Adabiyotlar:

1. Мирзиёев Ш. М. “Янги Ўзбекистон тараққиёт стратегияси. Тўлдирилган иккинчи нашри. -Тошкент:”O‘zbekiston” нашриёти, 2022. -440 бет.
2. Бозорова М.К. Кичик ёшдаги мактаб ўқувчиларида дўстлик, ўртоқлик ҳиссини тарбиялашда халқ анъаналаридан фойдаланиш (Ўзбек халқ эртаклари асосида). Пед. фан. номз. илмий даражасини олиш учун ёзилган дисс. ... – Тошкент: 1994, – 172 б.
3. Курбанов Т. Формирование этической культуры старшеклассников на основе учебника “Одобнома”. Автореф. дисс. ... канд. пед. наук. В форме научного доклада. – Ташкент: 1995. – 23 с.
4. Мусурмонова О. Юкори синф ўқувчилари маънавий маданиятини шакллантиришнинг педагогик асослари. Пед. фан. докт. илмий даражасини олиш учун ёзилган дисс. ... – Тошкент: 1993, – 364 б.
5. Sarsenbayeva R. M. Tarbiyaviy ishlar metodikasi. O`quv qo`llanma. -T. 2019
6. Мавлонова Р. А. Нормуродова Б. Тарбиявий ишлар методикаси. Ўқув қўлланма. Тошкент: “Фан”, 2008.

РЕЗИОМЕ

Maqolada boshlang‘ich sinflarda axloqiy mavzudagi suhbatlarni tashkil etish va o‘tkazish masalalari yoritilgan.

РЕЗИОМЕ

В статье освещены вопросы организации и проведения бесед на нравственные темы в начальных классах.

SUMMARY

The article covers the issues of organizing and holding conversations on moral topics in primary classes.